

FÁBRY ZOLTÁN: HAZÁNK, EURÓPA

A csehszlovákiai magyar irodalom reprezentánsa, Fábry Zoltán hetvenéves. Könyvkiadásunk súlyos tartozás törlesztésének első lépésére vállalkozott az író válogatott írásainak kötetbegyűjtésével, Simon István szerkesztésében a hosszú írói pályá legjelentősebb állomásai, legsúlyosabb írásai találta egymásra.

A könyv fél évszázad írói terméséből állt össze, az írások, gondolatok áradata mégis a tökéletes egység, a tudatos írói szándék és az ennek megfelelő kemény akarat homogenitását mutatják. A válogatás a nagy életmű legjellemzőbb sajátosságát, Fábry életének és írásművészetének legkifejezőbb oldalát tükrözi világosan és egyértelműen: a hazafiság és internacionalizmus, a „vox humana” és a fasizmus gyűlölete találkozik a kötet valamennyi írásában, az író minden gondolatában. A szlovenszkói magyar kisebbség írója küldetést vállal és teljesíti a magyarságért és Európáért, a nyomor és okozói, a társadalom hiénái és a fasizmus léte, terjedése ellen küzd stószki magányából. „... A lövészárkok hulláiról, és tetveiről ír, négerekről és proletárokról, békefarizeusokról és munkásámítókról, magyar középkorról, orosz munkadühről és német gyilkosokról.” Ezt a sokszínű tematikát, írói gondolatgazdagságot egységessé, egybefogottá teszi Fábry írásainak jellemző műfaji sajátossága. Bár kritikusiak számtalanszor megkísérelték írásai besorolását az irodalmi műfajok ismert és alkalmazott sorába — gondolati közírás, irodalmi publicisztika, esszé stb. —, a meghatározás mégis egyedül Fábrynak sikerült. Az ő definíciója pontos és egyértelmű, a műfaj neve: antifasizmus.

Fábry azon kevesek közé tartozik, akik már a hitleri fasizmus születése pillanatában felismerik annak igazi lényegét, barbarizmusát, antihumanitását, s e felismerésből fakadóan következetesen küzdenek leleplezéséért, visszaszorításáért és ismételt feltámadása ellen. Fábry két Európát ismer: a humánus és morál Európáját és a Göbbels-, Rosenberg-féle Európát. Tollát és életét az előbbi szolgálatába állítja, a „vox humana” csak egy Európát tételez fel. Műfaja bár korszakhoz kötött, mégsem lezárt műfaj. „Nürnberg nem tett pontot” — állapítja meg, 1945 nem kényszeríthette új önkifejezési forma keresésére, a fasizmus defenzívája nem tévesztette meg. Regenerálódása, a neofasizmus erősödése írói éberségét fokozza, felismeri rejtőző, túlélő gyökereit, és figyelmeztet: „Az antifasizmus a riasztás és ellenállás műfaja. Soha nagyobb szükség nem volt riasztásra, soha indokoltabb kötelesség ellenállásra. Írók, írástudók ma nem ismerhetnek más műfajt. Ideje, hogy mindenki elfoglalja újra őrhelyét. Őrzők voltunk, őrzők vagyunk és őrzők maradunk a strázsán. Emberek az embertelenségben, emberek az embertelenséggel szemben: a műfaj törvényét betartó és betöltő antifasizmus!” (A műfaj neve: antifasizmus.)

„Ember az embertelenségben.” Fábry írásainak visszatérő fordulata, a háborús viszonyok jellemzésének mottója, küzdőtársa és írói fegyvere Ady. Az úri Magyarország leleplezése, a nyomor és kiszolgáltatottság feltárása, a nacionalizmus, nemzeti gyűlölködés elítélése, a hitlerizmus gatzetteinek felsorakoztatása Ady magyarságának és humanitásának fényében válik döbbenetes erejűvé. (A halottak élen, Irodalom és magyarság, Szlovenszkói küldetés: 1938.) Az első világháború éber, tiszta tekintetű Ady-ával protestál a készülődő második világháború ellen. A szlovenszkói magyar író egyszerre képvisel magyar és európai, nemzeti és egyetemes emberi érdekeket. Mozgósító erejű írásokban számol be a magyarországi, szlovenszkói, kárpátaljai önkényről és megalkuvásról, a népbütítésről és megalázottságról. Szenvedélyes hangon leplezi le a magyar uralkodó osztályok

hagyományos országáruló szervilizmusát (*A halottak élen*), a tardi helyzet lidéres magyar valóságát (*Magyar vészharang*), a szlovákiai és magyarországi kommunistaüldözések, terrorperek gyalázatos világát (*A Major per, Magyar rap-szódia*).

Írói portréiban is a döntő értékmérő a politikum. Az emberi haladás, a humánium, az antifaszizmus íróit sorakoztatja fel, olyan írókról, költőkről szól, akik népük progresszív törekveseit, egyetemes emberi érdekeket képviselnek. Kölcseyben a bátorság és állhatatosság, a haza és emberiség dialektikus megfogalmazóját ismeri fel. Balogh Edgár és Forbáth Imre a Magyarországon kívül élő magyar írók hozzá hasonló sorsának képviselői, a magyarság és nemzetköziség összekapcsolásának megtestesítői. Tolsztoj humanitását, erőszaknélküliségét a fasiszta „kraftraum” teóriával állítja szembe. Thomas Mann, Ossietzky, Bertholt Brecht harcostársai a hitlerizmus leleplezésében, az emberiséghez intézett bátor figyelmeztetések manifesztálásában. Fábry egyetlen író bemutatásánál sem feledkezik meg az igazi írói értékek feltárásáról, az emberiségnek szóló értékes gondolataik kibányászásáról.

Írásainak közös jellemzője a bátor, megalkuvástól mentes, következetes hang. Dacol a hivatalos politikai és irodalmi viszonyokkal, cenzúrával és könyvkiadással, mindig őszinte és leleplező írások kerülnek ki írói műhelyéből. Írói bátorság, felelősségtudat, humánium — íme Fábry ars poeticá-jának meghatározói.

Fábry a világos és egyértelmű tartalomhoz adekvát formát teremt. Egyénien, áttekinthető és tömör formában adja közre gondolatait. Módszere a logikus, részletező témakifejtés. Tételeket állít fel, majd ezeket értelmezi. Egyik következtetés szüli a másikat, a kimondott tézisek egymásutánisága gondosan szerkesztett kompozíciót eredményez. Gondolatai is tömörek, egy-egy tanulmánya esetenként egyetlen mondatba sűrítendő. A részletezés csupán az alapos kifejtést, a precíz, ugyanakkor plasztikus megfogalmazást szolgálja. Hosszabb tanulmányainak fejezetekre való tagolása fokozza az áttekinthetőséget és természetesen a jobb megértés lehetőségét. (*Szlovenszkói küldetés: 1938, Embertelenség kimondhatatlansága.*)

*

Simon István avatott kézzel, gondos válogatással állította össze a kötetet, kifejező képét nyújtja az életmű gazdagságának. Fábry Zoltán könyvét Hölvényi György Fábry-bibliográfiája egészíti ki és teszi teljessé. Utóbbiról csak annyit, hogy bár nem a teljesség igényével készült, mégis bő keresztmetszetét nyújtja a szerző életművének. Gazdagsága együttől azt is jelzi, hogy az első hazai Fábry-kötetet még számos követheti, és kell is hogy kövesse, hiszen Fábry Zoltán művészete a magyar irodalom felbecsülhetetlen értéke: korszerűen magyar és korszerűen európai. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1967.*)

FÖLDEVÁRI LÁSZLÓ

ILLÉS ENDRE: ÍRÓK, SZÍNÉSZEK, DILETTÁNSOK

Illés Endre több mint hétszáz oldalas esszékötetét úgy olvastam végig, szinte le sem téve, mint egy regényt. Mert valójában az is. Különös esszék ezek: egy-egy író, költő vagy színész valóban szinte novellahősként lép elénk. Illés Endre bámulatos természetességgel fűzi egybe a személyes emlékeket a műelemzéssel, miközben — néha csak egy-egy jól elhelyezett, megfelelő hangulatait szóval vagy egy jellemzésül odakívánckozó anekdotával, történettel — a társadalmi-történeti háttérrel is fölvezet. Látszólag teljesen kötetlen és csapongó, s csak ha elelmélkedünk írásain, akkor érezhetjük meg, mennyire tudatos írói-művészi munka áll mögöttük. Szándékos volt ez a jelzőpár: Illés Endre portréi saját belső törvényekkel rendelkező művészi alkotások, melyeknek fő céljuk, hogy a század (sőt néha régebbi századok) egy-egy jeles íróját, festőjét fölidézzék, s épp a legfőbb törvény: minden e megidézés szolgálatában álljon. Így kezdődik a Csehov és Gorkij levelezéséről szóló elmélkedés Jókaiival, vagy így kerül a kitűnő József Attila-esszébe egy egész kis Salvador Dali-elemzés. Szerves, kiszakíthatatlan részei ezek az adott írásnak, csakúgy mint a hirtelen elbeszélésbe vagy emlékezésbe való átváltás, mely szabadon kötődik a filológiai pontosságú elemzésekhez.